

Los niños de Rusia

Jaime Camino

Drac Màgic

drac.info@dracmagic.cat

www.dracmagic.cat

Los niños de Rusia

Jaime Camino

Material el·laborat per:

DRAC MÀGIC

GUIA DIDÀCTICA - 2N CICLE D'ESO

Objectius pedagògics

Documental que fa una aproximació al context social i polític de l'Espanya de la Guerra Civil, a través dels testimonis dels fills i les filles de famílies republicanes evacuats a la Unió Soviètica per evitar els bombardejos. Les experiències explicades per aquests "nens de Rússia" són un testimoni, i alhora una denúncia, de les conseqüències injustes de les guerres sobre la població infantil.

Les veus dels protagonistes.

El 1977 Jaime Camino, amb *La vieja memoria*, va realitzar un dels millors films documentals que s'han fet mai sobre la Guerra Civil Espanyola, amb el clar objectiu de renunciar a explicar "objectivament" els fets del passat i amb la intenció d'oferir uns materials que poguessin servir per desenvolupar el treball històric i per reflexionar sobre com construïm el nostre coneixement i memòria històrica. Amb *Los niños de Rusia*, recupera i reafirma aquesta voluntat, proposant com a protagonistes les veus dels nens i les nenes d'aleshores, que avui, gràcies a una perspectiva guanyada pels més de 60 anys transcorreguts des del seu exili, constitueixen el testimoni més valuós del que va succeir.

El 22 de juny de 1937, el plena Guerra Civil, milers de nenes i nens, provinents majoritàriament del País Basc, foren embarcats cap a la Unió Soviètica, un dels països que s'oferiren per acollir-los davant la necessitat del seu exili forçós. Tal i com altres fronts republicans ja havien impulsat, moltes famílies, mogudes per la por i la fam provocades per la

guerra, van ser les que empenyeren els seus fills i filles cap aquestes evacuacions, pensant que aquesta separació només seria qüestió de mesos. Malgrat que els que foren destinats a d'altres països van tornar aviat amb les seves famílies, els que van arribar a la Unió Soviètica no van tenir la mateixa sort. Per diferents motius històrics, entre d'altres, la invasió de Rússia per l'Alemanya nazi el 22 de juny del 1941, alguns d'aquests nens i nenes van trigar encara molts anys a tornar al seu país, mentre que d'altres no van tornar mai. Així doncs, a través dels testimonis d'alguns dels protagonistes d'aquestes separacions familiars, tenim l'oportunitat de sentir diferents veus que ens expliquen quines van ser les conseqüències d'aquestes deportacions. Per a la majoria, aquesta situació va portar a la pèrdua de la seva infància, a veure's exposats a diferents trasbalsos provocats per la confusió, el desconcert i la nova lluita que, sent infants, empenien per sobreviure, sobretot en veure que l'esperança de retornar aviat al seu país anava desapareixent a mesura que passaven els anys. Alguns van tornar, però no ho van aconseguir fins a l'any 1956, quasi vint anys després, quan el seu desarrelament ja era molt profund.

Potser uns dels aspectes més significatius és el que es va repetint al llarg de tot el documental, quan als diferents testimonis se'ls fa difícil d'explicar si realment tots els resultats d'aquesta escissió que van patir queden justificats. L'eloqüència de les seves declaracions posa de manifest aquest desconcert i el sentiment d'abandó i desemparança que aleshores els "nens de Rússia" van patir, i que molts infants sempre hauran de suportar per culpa de la guerra.

Els registres de la memòria

Los niños de Rusia, no solament ens proporciona una nova dimensió dels fets relatats, sinó que també revaloritza el propi material documental. A través del seu exercici, Jaime Camino desvela el drama humà que hi ha sota la superfície del material historiogràfic i, a la vegada, elabora una nova proposta de la seva utilització com a referent de la

memòria individual. El director, parteix de la memòria personal per arribar a la crònica social, entesa com a resultat d'una sedimentació d'experiències en l'imaginari col·lectiu. Si *La vieja memoria* era el resultat d'un conjunt d'experiències contrastades que obrien la memòria col·lectiva a noves interpretacions, *Los niños de Rusia* ens mostra el valor de la crònica personal com a part integrant de la memòria col·lectiva. Les vivències personals d'aquelles criatures sobrepassen l'àmbit individual per convertir-se en testimoni d'algun dels fets més rellevants de la nostra història immediata.

Entendre la història com a discurs inacabat que es construeix sempre des del present de la seva elaboració, és un dels aspectes claus per entendre les intencions i els resultats de la pel·lícula de Jaime Camino, que vol donar veu a tots aquells protagonistes directes dels fets per reivindicar una història que prioritza els testimonis dels seus protagonistes per damunt de les grans personalitats reconegudes socialment. La seva voluntat és rescatar una memòria que possiblement d'aquí a poc temps haurem perdut. El testimoni d'aquells nens i nenes de la guerra és summament valuós no tan sols perquè aviat aquests testimonis ja no hi seran, sinó com a opció ideològica a l'hora de plantejar l'orientació del treball històric i de la funció que pot tenir el cinema en l'elaboració d'aquest discurs històric.

El testimoni i les experiències de *Los niños de Rusia* és el complement o la resposta a les declaracions de Frederica Montseny a *La vieja memoria*, quan recordava la seva intervenció com a ministra de Sanitat de la República en l'organització i evacuació dels nens i nenes que van embarcar cap a la Unió Soviètica fugint dels horrors de la guerra. Passats ja vint anys, amb el seu testimoni qüestionava l'oportunitat de la decisió presa, i es preguntava pel destí d'aquells nens i nenes que van sortir amb la intenció de tornar poc temps després, quan s'hagués dominat la insurrecció franquista. Amb la perspectiva que dóna el temps, reconeix que els mals que es pretenien evitar eren menors comparats amb el destí que els esperava, allunyats de les seves famílies i de casa seva. No hi ha una única resposta ni es tracta de culpabilitzar-se de les decisions adoptades, sinó oferir la possibilitat de parlar a tots aquells que van ser els autèntics protagonistes dels fets, aquells nens i nenes que van ser acollits a la Unió

Soviètica i que es van convertir en adults patint l'exili i tractant de construir una nova vida amb uns ideals que el temps també s'encarregaria de transformar.

Proposta d'activitats

- Valorar el film de Jaime Camino com un film-assaig que promou la reflexió i el coneixement per damunt de qualsevol presumpta objectivitat.
- No tots els testimonis que escoltem en el documental comparteixen la mateixa opinió. Això obstant, a partir dels seus relats, si que podem conèixer quines són les diferents conseqüències que pot provocar una guerra, sobretot en la població infantil. A partir de les vivències de les diferents persones que apareixen en el documental, reflexionar sobre els estralls provocats per la guerra civil en les generacions de nens i nenes d'aquella època.
- *Los niños de Rusia* és un documental inusual. Davant dels conflictes bèl·lics, la informació que es genera és sempre entorn al conflicte, passant per alt les conseqüències irreparables que se'n deriven i que pateixen els més innocents. Realitzeu a classe un exercici sobre aquesta manca d'informació. Seguiu, durant una setmana, tota la informació, tant escrita com televisiva, que es generi sobre el conflicte entre Israel i Palestina, i feu-ne una anàlisi. De quins aspectes d'aquesta guerra se'n parla més? De quins se'n parla menys? Es fa alguna referència als problemes d'escolarització dels nens i les nenes? Es parla de la qualitat dels camps de refugiats, on les nenes i els nens estan obligats a viure?
- Proposeu a la classe que es discuteixin i s'estableixin quins drets consideren que serien els fonamentals i imprescindibles per a la cura i seguretat dels infants. Què se suposa que és un dret? Com es podria definir? Quan ens referim a infants, quina part de la població s'hi inclou? Segons el criteri de la classe, quins són els drets dels infants més fonamentals? Haurien de ser de caràcter universal o s'haurien de poder matisar depenent de quina regió mundial parlem?

Los niños de Rusia

Material elaborat per:

DRAC MÀGIC

Sinopsi

Entre el mes de juny i el de setembre, milers de nens i nenes, fills de republicans, van ser evacuats a l'URSS per evitar el perill dels bombardejos. El que havia de ser una curta estada es va convertir en tota una vida i molts d'aquells "nens de Rússia" no van poder tornar. Les diverses circumstàncies que van viure –la victòria de Franco, la invasió de la Unió Soviètica per l'exèrcit alemany el 1941, els patiments de la Segona Guerra Mundial, la dictadura stalinista i la crisi del sistema comunista– transformen les emocionants experiències personals en un document històric de gran rellevància per entendre el nostre present.

PROGRAMA DE MA - 2N CICLE D'ESO

Direcció: Jaime Camino

Guió: Jaime Camino

Producció: Jaime Camino (Espanya, 2001)

Música: Albert Guinovart

Muntatge: Nuria Esquerra

Fotografia: M. Ardanaz, A. Olmo, R. Solís

Protagonistes:

Residents a Espanya: Ernesto Vega de la Iglesia, Francisco Vega de la Iglesia, Piedad Vega de la Iglesia, Araceli Sánchez, Adelina Álvarez, Juanita Prieto, Serafín González, Francisco Peñafiel, Marino Polo, Manuel Arce, Luis Fuenturbel, Leoncio Casas.

Residents a Moscou: Alberto Fernández, Francisco Mansilla, Josefina Iturrarán, Esperanza Rodríguez, Oleg Nechiporenko.

Residents a l'Havana: Pilar Macrina García, Antonio Martínez, Vicente Delgado

Durada: 93 minuts

Drets dels infants en relació als conflictes armats

En una situació de conflicte armat, els infants han de rebre una protecció especial que els allunyi de qualsevol perill. Així queda indicat en la Convenció sobre els Drets dels Infants, adoptada per les Nacions Unides el 20 de novembre de 1989.

Article 38: Conflictes Armats

Cap infant que no hagi complert els quinze anys d'edat no haurà de participar directament en hostilitats o ser reclutat per les forces armades. Tots els infants afectats per conflictes armats tenen dret a rebre una protecció i una cura especials

Article 39: Recuperació i reintegració social

És obligació de l'Estat prendre les mesures apropiades perquè els infants víctimes de la tortura, de conflictes armats, d'abandó, de sevícies o d'explotació rebin un tractament convenient que asseguri la seva recuperació i reintegració social

Los niños de Rusia mostra com sota la decisió de protegir els infants, molts nens i nenes foren evacuats a un altre país. Malauradament, i tenint en compte que ningú pot predir el desenllaç d'una decisió de tanta envergadura com aquesta, els fets no es desenvoluparen com s'esperava. Malgrat haver tingut en compte la seguretat de tots aquests infants, a l'hora de tornar a casa, les gestions preses pel mateix Estat no foren les adequades, i han conduït les seves vides a un estat d'abandó permanent i a una pèrdua de la infància i la identitat.

La història dels nens

La evacuació i l'arribada

Quatre van ser les expedicions dels infants espanyols a la Unió Soviètica. Les dues més nombroses van sortir de Bilbao, el juny de 1937, i de Gijón, el setembre del mateix any, quan les tropes franquistes anaven a ocupar els seus objectius al nord d'Espanya. El perill dels bombardejos, cada cop més intensos, la mort dels familiars o la fam van ser el motius principals per decidir embarcar-los cap a Leningrad. L'entusiasme de la gent i la gran recepció oficial que van preparar les autoritats de l'URSS, els va sorprendre gratament, acostumats com estaven a la misèria de la guerra. Les criatures van ser distribuïdes en diversos centres d'acollida i van poder gaudir d'unes condicions de vida inimaginables a l'Espanya que havien abandonat. El menjar era abundant, van ser escolaritzats i podien aprendre música, ballet o pintura i fer esports en unes instal·lacions magnífiques. La correspondència que mantenien amb els seus familiars els permetia seguir els esdeveniments de la guerra i mantenir l'esperança de tornar al més aviat possible a Espanya. Però la notícia de la derrota definitiva de la República espanyola va despertar tots els temors per la sort dels seus familiars i per l'incertesa del seu futur.

La segona guerra Mundial: Alemanya envaeix l'URSS

Fins el 1941, la vida quotidiana dels nens i nenes que ja estaven instal·lats a Rússia, transcorre sense problemes, malgrat la separació dels seus familiars. Però amb la invasió d'Alemanya tornen a patir les desgràcies de la guerra. L'exèrcit alemany amenaça d'arribar a Moscou i a Leningrad, on viuen la majoria dels "nens de la guerra". Aquest nou perill origina la seva evacuació cap a territoris allunyats del front, aquells propers als Urals i a l'Àsia Central. A les dures condicions de la guerra, s'hi van afegir les baixes temperatures de l'hivern, entre 30 i 40°C sota zero. L'aigua i altres béns van començar a ser escassos i es van produir les primeres baixes. Va

acabar l'hivern i amb ell el penós viatge, i un cop arribats als Urals van poder instal·lar-se a les cases dels camperols de la regió. Qui era més gran va treballar al camp en unes condicions molt dures per poder aconseguir aliments. Malgrat tot això, van poder reemprendre els seus estudis. Amb la derrota dels alemanys, van poder tornar a Moscou, Stalingrad i altres ciutats i van poder reiniciar una vida normal, malgrat que mai no van perdre l'esperança de tornar a Espanya.

El retorn

Passats els anys, els nens i nenes es van convertir en adults, en homes i dones que es van integrar de ple en la vida de la Unió Soviètica. D'entre aquests homes i aquestes dones, algunes van haver de renunciar al seu país, però d'altres encara somien a tornar. Finalment, el 1956 els governs d'Espanya i l'URSS van arribar a un acord i van poder sol·licitar el retorn. Això va suposar abandonar la terra que els havia acollit, la terra de la seva infància i educació, i amb la qual tenien uns lligams afectius molt forts. El problema consistia a saber si encara era possible adaptar-se a la nova vida d'Espanya. El retorn es va fer sense publicitat i amb grans mesures de seguretat, perquè en el fons les persones que tornaven eren part de les que havien estat vençudes, eren rojos que calia controlar. Es van viure tot tipus de situacions en aquesta trobada amb l'Espanya que havien abandonat en la seva infància. Havien passat vint anys i moltes famílies havien desaparegut o s'havien disseminat la majoria dels familiars. Aquest retorn va suposar una gran desil·lusió, i un gran nombre no va poder adaptar-se a les noves circumstàncies i va haver de tornar a l'URSS. La peripècia d'aquestes persones ara ja grans, no va acabar però amb el retorn a l'URSS, sinó que van viure sota la pressió dels serveis d'espionatge dels Estats Units i de la Gran Bretanya. Totes les aventures passades, els països que van conèixer i les difícils circumstàncies que van viure van transformar la vida d'aquests "nens de la guerra" en una gran aventura de la qual no eren gaire conscients.

Filmografia de Jaime Camino:

El toro, vida y muerte (1962); *Centauros* 1962 (1962); *Los felices 60* (1963); *Mañana será otro día* (1966); *España otra vez* (1969); *Un invierno en Mallorca* (1969); *Mi profesora particular* (1972); *Las largas vacaciones del 36* (1975); *La vieja memoria* (1977); *La campanada* (1979); *El balcón abierto* (1984); *Dragon Rapide* (1984); *Lucas y sombras* (1988); *El llarg hivern* (1992); *Los niños de Rusia* (2001).